

Māris Vītols

Izstāde “Neredzamās zonas” Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā 03.06.2017.–24.09.2017.

Laikmetīgās mākslas izstādes var kļūt par nozīmīgu notikumu, lai iepazītu citādo, neierasto un dažkārt arī neērto. Tieši šādu pieredzi mākslas interesentiem 2017. gadā piedāvāja sabiedrībā un plašsaziņas līdzekļos plašu diskusiju izraisījusī poļu mākslinieka Artūra Žmijevska (*Artur Żmijewski*) izstāde “Neredzamās zonas” Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja (turpmāk – Medicīnas vēstures muzejs) telpās. Izstādi organizēja biedrība “Latvijas kultūras projekti” ar *ABLV Charitable Foundation* finansiālu atbalstu.

Par nozīmīgu notikumu Latvijas mākslas norišu vidū šī izstāde kļuva vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tā bija starptautisku atzinību guvušā poļu mākslinieka A. Žmijevska pirmā personālizstāde Baltijas valstīs. Otrkārt, atšķirībā no mūsdienu mākslas attīstības tendencēm pasaulē Latvijas mākslas ainā vērojams sociāli un politiski ieinteresētas mākslas trūkums. Sociālā aktivitāte ir poļu mūsdienu mākslu raksturojošs lielums, un šādā kontekstā Artūrs Žmijevskis ir paradigmatisks šī mākslas virziena pārstāvis. Arī izstādes nosaukums sasaucas ar Žmijevska radošajai darbībai raksturīgo skatījuma veidu – nepieciešamību izgaismot sabiedrības “neredzamās zonas” (angļu val. – *blindspots*), kam, pēc viņa domām, pievērsta nepietiekama līdzcilvēku uzmanība. Mākslinieks ir pārliecināts, ka mūsdienu mākslai jābūt sociāli ietekmīgai, tai jātiecas mainīt sabiedrības vērtības un “jāinficē sabiedrības ķermenis līdzīgi vīrusa iedarbībai”.¹ Žmijevska darbos pievērsta uzmanība tām sabiedrības grupām, kuras visbiežāk ir pakļautas sociālās

¹ Artur Żmijewski, “Applied Social Art,” *Krytyka Polityczna*, no. 11–12 (November 2007).

atstumtības riskiem (piemēram, cilvēkiem ar invaliditāti, trūkcumcietējiem un cilvēkiem ieslodzījumu vietās).

Izstādē pirmo reizi mākslinieka radošajā darbībā tika apvienoti dažādu periodu darbi, kuros tematizētas to cilvēku integrācijas iespējas mūsdienu sabiedrībā, kuriem ir fiziska invaliditāte. Žmijevskis ar mākslas palīdzību aicina atzīt un respektēt viņiem piemītošo citādību, tostarp viņu tiesības uz pašizteiksmi. Savos darbos mākslinieks aktualizē invaliditātes izraisītās sociālās blaknes, tādējādi rosinot sabiedrības izpratni, ka ierobežojumi rodas nevis invaliditātes dēļ, bet gan sabiedrības un tās veidoto barjeru dēļ, kas savukārt ierobežo cilvēkus ar invaliditāti.

Par šādu sociālo barjeru eksistenci Latvijas sabiedrībā negaidīti vēl pirms izstādes atklāšanas tās rīkotājiem atgādināja Veselības ministrijas atbildīgās amatpersonas, aizliedzot uz muzeja fasādes izvietot izstādes reklāmas baneri, kurā izmantota viena no izstādē iekļautajām mākslinieka fotogrāfijām no sērijas “Acs pret aci” (*An Eye for an Eye*, 1998). Cenzēts tika attēls, kurā atklāti parādīts kails cilvēka ķermenis, ko skārusi invaliditāte. Kā aizlieguma iemeslu Veselības ministrijas Komunikācijas nodaļas vadītājs Oskars Šneiders minēja, ka šis attēls ir “provokatīvs un neviennozīmīgi vērtējams”.² Šādu Veselības ministrijas lēmumu izstādes organizatori iztulkoja kā atbildīgo ministrijas darbinieku neiedziļināšanos projekta koncepcijā un izstādes saturiskajā vēstījumā. Pēc informācijas par plakāta aizliegumu publiskošanas ministrija mainīja savu nostāju un pilnvaroja šajā un citos gadījumos lēmumus par izstāžu plakātu izvietojumu uz muzeja fasādes pieņemt muzeja direktorei Edītei Bērziņai, kura, pēc Veselības ministrijas vadības domām, ir kompetentāka izlemt šādus jautājumus. Galarezultātā nepieciešamā atļauja izstādes rīkotājiem tika sniegta.

Izstādes vizuālajam noformējumam izvēlētajā attēlā, līdzīgi kā video darbā un pārējās fotogrāfijās no sērijas “Acs pret aci”, mākslinieks cilvēkus ar amputētām ķermeņa daļām (piemēram, kājām, plaukstām) iesaista īpašā pieredzē, kurā invaliditātes neskartie cilvēki ar savu ķermeņu palīdzību it kā aizdod tiem savus locekļus, šajā simbiozē veidojot savdabīgas hibrīdpersonas ar trīs kājām un divām galvām. Filmā viņi tādā veidā palīdz cilvēkiem ar invaliditāti, piemēram, uzkāpt pa kāpnēm vai nomazgāt

² Anete Lesīte, “Veselības ministrija cenzē mākslas izstādes plakātu,” *Latvijas Sabiedriskie Mediji*, 12. jūnijs, 2017, <http://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/veselibas-ministrija-cenze-makslas-izstades-plakatu.a239791/>.

savu ķermeni. Šāda pieredze ir nozīmīga abām pusēm, jo pieprasa pilnīgu savstarpēju uzticēšanos, kura ļauj pārkāpt vispersoniskākās intimitātes robežas un pieskarties invaliditātes skarto cilvēku ķermeņa rētām. Šajā brīdī cilvēks ar invaliditāti it kā atgūst savas zaudētās ķermeņa daļas, viņa ķermenis tiek papildināts līdz anatomiskai pilnībai.

**ARTŪRS
ŽMIJEVSKIS**
Artur Żmijewski

**NEREDZAMĀS ZONAS
BLINDSPOTS**

IZSTĀDE / EXHIBITION • 03.06.2017. - 24.09.2017.

Galvenais atbalstītājs / Main supporter :

Atbalstītāji / Supporters :

Foksal Gallery Foundation *Larisa Kuzina-Petrova*
MVM Galerie Peter Kilchmann *pk*

Izstādes reklāmas baneris, kurā izmantota mākslinieka Artūra Žmijevska fotogrāfija “Acs pret aci”

Šajā publisku diskusiju raisījušajā darbu sērijā mākslinieks apvērš no vēstures pazīstamo Tailona taisnīguma principu “acs pret aci, zobs pret zobu”. Pitagoriešu taisnīguma formulai, kas balstīta uz bioloģisko teoriju un saskaņā ar kuru taisnīgums nozīmē atlīdzināt ar to pašu – taisnīgi ir pāridarītājam likt ciest to pašu, ko viņš ir nodarījis citam, Žmijevskis pretstata savu taisnīguma izpratni, saskaņā ar kuru taisnīgumam ir jāpaver iespēja darīt labu ikvienam, piemēram, papildināt nepilnīgo ķermeni līdz veselumam, amputēto ķermeņa daļu aizvietojo ar veselā cilvēka locekli.

Tomēr, pēc mākslinieka domām, centrālā šajā darbu sērijā nav anatomiskā problēma, bet gan kauna sajūta, kuru cilvēks ar invaliditāti izjūt, topot invaliditātes neskarto cilvēku uzlūkots. Līdzīgi franču filozofam Žanam Polam Sartram, kurš darbā “Esamība un nekas” pievēršas kaunam kā analīzes priekšmetam, arī Žmijevskim kauna sajūta, ko cilvēki ar invaliditāti ikdienā piedzīvo sev pievērsto apkārtējo skatienu dēļ, kalpo kā nozīmīgs atskaites punkts. Sartrs kaunu, ko izjūt cilvēks, kad cita skatiens to pieķer rīkojamies nepiedienīgi, piemēram, lūrot caur atslēgas caurumu, raksturo kā “pēkšņas trīsas, kas pārņem ķermeni no galvas līdz kājām”³. Žmijevskis kauna problēmu, ar ko ikdienā, citu uzlūkot, sastopas cilvēki ar invaliditāti, liek sava darba “Acs pret aci” pamatā. Viņš vēlas emancipēt cilvēkus ar invaliditāti, atbrīvot viņus no vajājošās kauna sajūtas, mudinādams tos nekaunēties par saviem nepilnīgajiem ķermeņiem. Groteskais ķermeņu kailums, ko mākslinieks izmanto šim nolūkam, pretojas sociālajai un estētiskajai marginalizācijai, kurai cilvēki ar invaliditāti tiek pakļauti sabiedrības radīto barjeru un aizspriedumu dēļ. Atšķirīgais, pēc Žmijevska domām, var būt pievilcīgs tieši savas citādības dēļ.

Tieši citādības tēma ir kopsaucējs visiem izstādē iekļautajiem darbiem. Atšķirībā no padomju laikiem mantotās tradīcijas aplūkot cilvēkus ar invaliditāti galvenokārt medicīnas diskursa ietvaros, Žmijevskis savas mākslinieciskās prakses pamatā liek pārliecību, ka invaliditātes vieta ir minoritāšu diskursā.⁴ Mākslinieks savās filmās iesaista cilvēkus ar invaliditāti dažādās praksēs (piemēram, organizē kora nodarbības vājdzirdīgiem vai gleznošanas darbnīcas akliem cilvēkiem), tā ne vien iedrošinot tos pārsniegt ikdienas pieredzes robežas, bet vienlaikus arī aicinot skatītājus pārvērtēt lomas, kādas cilvēkiem ar invaliditāti sabiedrībā parasti tiek atvēlētas. Gluži kā prasmīgs ķirurgs Žmijevskis veic precīzus

³ Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, transl. Hazel E. Barnes (New York: Washington Square Press, 1992), 222.

⁴ Katažina Bojarska, “Žmijevska atizglītošanās,” no *Neredzamās zonas. Izstādes katalogs* (Rīga: biedrība “Latvijas kultūras projekti”, 2017), 4.

“iegriezumus” skatītāju uztverē, cenšoties atbrīvot cilvēkus ar invaliditāti no aizspriedumu žņaugiem, kuros līdzcilvēku priekšstati tos ir ieslodzījuši. Mākslinieks savās filmās rada iespējas cilvēkiem ar invaliditāti izteikt sevi, piešķir tiem balsi, aicina viņus saredzēt, sadzirdēt un atzīt tiem piemītošo citādību. Žmijevskis dekonstruē sabiedrībā valdošos stereotipus, cīnās pret aizspriedumiem un aplamiem priekšstatiem, parādot citādības pašpietiekamību un unikālo devumu. Intervijā izstādes katalogā mākslinieks skaidro, ka “ideja ir nevis mistificēt cilvēku ar invaliditāti defektus un censties panākt, ka viņi kļūst līdzīgi mums, bet atzīt vērtību, kura piemīt tam, ko viņi dara, – saskatīt atšķirībā pozitīvo”.⁵

Izstādes “Neredzamās zonas” ekspozīcija sadarbībā ar muzeja speciālistiem tika veidota, izmantojot Medicīnas vēstures muzeja mainīgo ekspozīciju zāles, kā arī integrējot laikmetīgās mākslas darbus muzeja pastāvīgajā ekspozīcijā. Tādējādi izstādes organizatoriem tika radīta iespēja vienlaikus izcelt arī atsevišķu pastāvīgās ekspozīcijas eksponātu, piemēram, artroskopijas modeļa, Gustava Candra mehanoterapijas aparātu un rentgena aparāta, saistību ar tēmām, ko savos mākslas darbos risina Žmijevskis. Šāda starpdisciplināra pieeja, kas sasaistīja medicīnas vēstures un laikmetīgās mākslas jautājumus, ne vien aktualizēja muzeja krājumā esošos eksponātus tā apmeklētāju vidū, bet arī būtiski paplašināja laikmetīgās mākslas kontekstu. Medicīnas vēstures muzeja eksponātu iekļaušana izstādē vienlaicīgi kalpoja arī kā atsauce uz cilvēku vēsturiski mainīgajiem priekšstatiem par to, kādam jābūt ķermenim, tostarp par “normālību” kā sabiedrības veidotu un akceptētu konstrukciju, kuras pārskatīšanu mākslinieks vēlas panākt savos darbos.

Māris Vītols

izstādes “Neredzamās zonas” kurators un
biedrības “Latvijas kultūras projekti” vadītājs / *Exhibition “Blind spots”,*
curator, NGO “Latvia Cultural Projects”, director

⁵ Artūrs Žmijevskis, “Locekļu noliktava,” *Neredzamās zonas. Izstādes katalogs* (Rīga: biedrība “Latvijas kultūras projekti”, 2017), 15.